

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: *Komeniana* w księgozbiorze Profesora Bogdana Suchodolskiego

Author: Maria Kycler

Citation style: Kycler Maria. (2018). *Komeniana* w księgozbiorze Profesora Bogdana Suchodolskiego. W: M. Kycler, D. Pawelec, B. Warzachowska (red.), „Kolekcje w zbiorach bibliotek Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” (S. 127-157). Katowice : Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Komeniana w księgozbiorze Profesora Bogdana Suchodolskiego

Wśród wielu kolekcji profesorskich zgromadzonych przez Bibliotekę Uniwersytetu Śląskiego¹ poczesne miejsce zajmuje księgozbiór Bogdana Suchodolskiego (1903–1992). Ten podręczny warsztat pracy naukowej Profesora odzwierciedla jego zainteresowania intelektualne oraz dorobek naukowy, a także rozległy zakres działalności badawczej, oświatowej i organizacyjnej². Twórczość B. Suchodolskiego obejmuje różne dziedziny humanistyki, ale przede wszystkim koncentruje się na pedagogice, teorii wychowania, dydaktyce ogólnej, historii kultury, historii oświaty i historii nauki³. Sam Profesor przyznawał: „Moja droga do pedagogiki prowadziła przez studium filozofii

¹ W zbiorach BUŚ znajdują się m.in. dokumenty z bibliotek domowych Jana Gwiazdomorskiego, Mieczysława Karasia, Mieczysława Brożka, Ignacego Stronńskiego.

² Historię księgozbioru, charakterystykę jego zawartości treściowej, a także informacje o proveniencjach przedstawiają prace: M. GACIŃSKA: *Księgozbiór Profesora Bogdana Suchodolskiego w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*. W: *Bogdan Suchodolski. Pedagog – humanista – uczony*. Red. A. STOPIŃSKA-PAJĄK. Katowice 1998, s. 56–62; EADEM: *Dedykacje rękopiśmienne w księgozbiorze Profesora Bogdana Suchodolskiego*. W: *Ibidem*, s. 85–99.

³ B. Suchodolski był niekwestionowanym autorytetem w dziedzinie nauk pedagogicznych, położył też wyjątkowe zasługi jako historyk nauki. Biografia uczonego, wszechstronność jego uzdolnień i zainteresowań stały się przedmiotem analiz w licznych publikacjach. Do najważniejszych wypada zaliczyć monografie: *Profesor Bogdan Suchodolski – jego filozofia, myśl pedagogiczna i działalność*. [Studia i wspomnienia przedstawione na konferencji naukowej w dniu 15 grudnia 1994 roku]. Kom. red. I. WOJNAR, H. KWIATKOWSKA, Z. KWIECIŃSKI. Warszawa, Toruń 1996; *Bogdan Suchodolski. Pedagog – humanista – uczony*. Red. A. STOPIŃSKA-PAJĄK. Katowice 1998; *Ogólnopolska Konferencja „Profesor Bogdan Suchodolski – humanista, filozof, nauczyciel (w setną rocznicę urodzin) Warszawa, 12 czerwca 2003 r.”*, „Prometeusz” 2004, nr 2, s. 6–48; *Bogdan Suchodolski w stulecie urodzin – trwałość inspiracji. Zbiór studiów*. Red. I. WOJNAR, J. KUBIN. Warszawa 2004; *Bogdan Suchodolski – osoba i myśl. Zbiór studiów*. Red. I. WOJNAR. Warszawa 2014; *O pedagogice Profesora Bogdana Suchodolskiego. W 110. rocznicę urodzin*. Red. CZ. KUPISIEWICZ, B. ŚLIWERSKI. Sosnowiec 2014 oraz rozprawy: I. WOJNAR: *Bogdan Suchodolski (1903–*

i historii kultury, a zwłaszcza historii literatury i sztuki. Z tej drogi widziałem pedagogikę przede wszystkim jako naukę o czynnikach kształtujących człowieka w jego historycznym rozwoju”⁴.

Przedmiotem omówienia są *komeniana*, niewielki – liczący 98 tytułów – fragment kolekcji Profesora związany z dziejami pedagogiki jako nauki i prowadzonymi przez niego studiami nad historią wielkich idei pedagogicznych. Bogdan Suchodolski uważał, że „historia nauki jako historia myślenia naukowego przedstawia proces jego wyodrębniania się z innych form świadomości i jego emancypację”⁵; twierdził, że dzieje nauki polskiej są jednocześnie elementem historii narodowej kultury, te zaś stanowią fragment nauki i kultury światowej. Istotną sferę pośród jego poszukiwań stanowiła refleksja nad życiem i myślą wybitnych myślicieli i uczonych, ich nowatorstwem w dążeniu do poznania i rozumienia prawdy o życiu, ludziach i świecie oraz unaocznianie wkładu tych autorytetów w dorobek ogólnoludzki. B. Suchodolski często też podkreślał wartość biografistyki historyczno-pedagogicznej⁶.

W tym kontekście prowadził badania nad Janem Amosem Komeńskim (1592–1670), czeskim teologiem, pedagogiem i filozofem, który dużą część życia spędził w Polsce, napisał tu większość dzieł, a Polskę uważał za swą drugą ojczyznę. Profesor Suchodolski w studiach nad twórczością pedagogiczną tego reformatora i myśliciela – którego postrzegał jako humanistę i prekursora wielu idei wyprzedzających XVII stulecie i przeobrażających życie społeczeństw europejskich – wykorzystywał liczne i różnorodne źródła komeniologiczne⁷. Kierując się zainteresowaniami na-

1992). W: *Myśliciele o wychowaniu*. T. 2. Red. nauk. Cz. KUPISIEWICZ. Warszawa 2000, s. 391–409; W. OKOŃ: *Bogdan Suchodolski – koncepcja kierowania własnym życiem*. W: W. OKOŃ: *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*. Warszawa 2000, s. 391–417.

⁴ B. SUCHODOLSKI: *Świat człowieka a wychowanie*. Warszawa 1967, s. 11.

⁵ B. SUCHODOLSKI: *O powszechnej i polskiej historii nauki*. W: *Historia nauki polskiej*. T. 1. Wstęp, red. B. SUCHODOLSKI. Warszawa 1970, s. XI.

⁶ Zob. J. HELLWIG: *Profesor Bogdan Suchodolski jako historyk wychowania*. W: *Profesor Bogdan Suchodolski – jego filozofia, myśl pedagogiczna i działalność...*, s. 139–140.

⁷ Barbara Sitarska, poszukując definicji ‘komeniologii’ jako nauki zwraca uwagę na „nieobecność” terminu w encyklopediach i dostępnych opracowaniach. Mimo to jest on powszechnie używany przez badaczy, zarówno w publikacjach jak i w wystąpieniach konferencyjnych, a dyscyplina badawcza jest rozwijana w wielu ośrodkach na całym świecie. Według badaczki ‘komeniologia’ to nauka, która zajmuje się postacią Komeńskiego, jego życiem, działalnością oświatową i polityczną oraz twórczością (głównie pedagogiczną), ale także jego nauczycielami, współpracownikami, przyjaciółmi i uczniami. Opiera się również na badaniach traktujących o badaczach Komeńskiego i analizach ich dzieł o nim. Rozwija się dzięki badaniom jakościowym, heurystycznym i ma charakter interdyscyplinarny i zawsze dynamiczny. Zob.: B. SITARSKA: *O Janie Amosie Komeńskim i początkach komeniologii*. http://www.comenius.uph.edu.pl/images/pliki/o_poczatkach/o_poczatkach_komeniologii_pl.pdf [dostęp: 27.09.2016].

ukowymi oraz badaniami nad Komeńskim, jego epoką oraz znaczeniem Comeniusa w dziejach nauki, w miarę możliwości kompletował współczesne piśmiennictwo pedagogiczne poświęcone jego osobie i myśli.

Przed przystąpieniem do omówienia kolekcji *komenianów* w księgozbiorze B. Suchodolskiego warto poświęcić uwagę polskim badaniom komeniologicznym i dokonaniom naukowym w tym zakresie⁸. Rozważania te szkicują ewolucję poglądów na temat pedagogiki J.A. Komeńskiego w piśmiennictwie polskim oraz obrazują stan badań nad jego myślą w okresie powojennym⁹. Na tym tle przedstawiony zostanie wkład Profesora Suchodolskiego w rozwój tej dziedziny wiedzy w Polsce oraz zawartość domowej biblioteki.

Jan Amos Komeński jest obecny w polskim piśmiennictwie historycznym i pedagogicznym od ponad trzech wieków. Recepcja jego twórczości i funkcjonowanie w różnych kręgach odbiorców zmieniały się na przestrzeni stuleci.

W wieku XVII i XVIII [...] był dla Polaków przede wszystkim dydaktykiem, autorem doskonałych podręczników do nauczania języka łacińskiego i języków nowożytnych oraz wiedzy realnej o przyrodzie i społeczeństwie w wymiarze oczywiście podstawowym. Próby stosowania w praktyce projektów organizacyjnych dotyczących urządzania szkół i stosowania programów nauczania były w wieku XVII w Polsce tylko sporadyczne. Poznawanie właściwej pedagogiki Komeńskiego zaczyna się w Polsce dopiero w wieku XIX i przybiera od razu bardzo praktyczne formy. Staje się tak na skutek szczególnych warunków zagrożenia przez zaborców rodzimego języka i rodzimej szkoły.

⁸ Cezurę czasową będzie stanowił rok 1992.

⁹ Stan badań nad myślą pedagogiczną Komeńskiego w Polsce w latach powojennych został przedstawiony m.in. w pracach: J. ŚLIZIŃSKI: *Recepcja Jana Amosa Komeńskiego w Polsce po drugiej wojnie światowej*. W: *Otázky dějin střední a východní Evropy*. [1]. Ed. F. HEJL. Brno 1971, s. 347–351; K. MROZOWSKA, J. DYBIEC: *Jan Amos Komeński w Polsce. Działalność – recepcja – przegląd badań*. „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. 18, 1974, s. 71–108; K. KUBIK: *Badania komeniologiczne w Polsce w okresie trzydziestolecia PRL*. W: *Jan Amos Komenský a Polsko. Referáty přednesené na čs.-polském semináři uspořádaném k 30. výročí vzniku Polské Lidové Republiky ve dnech 29.–30. listopadu 1974 v Praze*. [Připr. M. BEČKOVÁ]. Praha 1975, 139–155; S. WOŁOSZYN: *Stan i potrzeby współczesnej komeniologii*. „Nowa Szkoła” 1976, nr 2, s. 21–24; M. BEČKOVÁ: *Przyczynki do działalności Jana Amosa Komeńskiego w Polsce w świetle nowych badań*. „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 22, 1979, s. 3–20; T. BIEŃKOWSKI: *Recepcja i znajomość Komeńskiego w Polsce*. W: M. BEČKOVÁ, T. BIEŃKOWSKI, D. ČAPKOVÁ: *Znajomość dzieł Jana Amosa Komeńskiego na ziemiach czeskich, słowackich i polskich od połowy XVII w. do czasów obecnych*. Warszawa 1991, s. 137–160; A. MEISSNER: *Miejsce Jana Amosa Komeńskiego w polskich badaniach po II wojnie światowej (w 330. rocznicę śmierci)*. „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. 55, 2002, s. 35–44.

Najogólniej można powiedzieć, że w wieku XIX w Polsce pisma i poglądy pedagogiczne Komeńskiego są przedmiotem zainteresowania wśród nauczycieli i organizatorów szkolnictwa i kultury, a także interesują się nimi historycy. Te dwie płaszczyzny refleksji nad pedagogiką Komeńskiego są zresztą aktualne i obecnie, skoro obok studiów historycznych wychowawcy i dydaktycy widzą możliwości stosowania niektórych wskazówek Komeńskiego w nowych czasach¹⁰.

Komeniologia polska od schyłku XIX wieku zaczęła rozwijać się w kilku kierunkach. W opinii Kamilli Mrozowskiej i Juliana Dybca w tym okresie pojawiało się coraz więcej prac usiłujących ująć w sposób całościowy poglądy Komeńskiego, podejmowano prace przekładowe jego dzieł, publikowano liczne teksty dotyczące drobnych, przyczynkowych zagadnień, a także przekłady z literatury obcej, które w znacznym stopniu uzupełniały dziedzinę badań nad Komeńskim uprawiane w Polsce¹¹.

Na początku XX wieku rejestr twórczości drukowanej J.A. Komeńskiego został włączony do narodowej bibliografii polskiej Karola Estreichera, co miało znaczenie zarówno symboliczne jak i warsztatowo-naukowe – zobowiązywało badaczy do uwzględniania spuścizny Komeńskiego w każdym opracowaniu dziejów kultury polskiej¹².

[...] w latach 1918–1939 postać Komeńskiego i jego dorobek piśmienniczy, a przede wszystkim pedagogiczny, weszły do obiegu informacyjno-naukowego w Polsce i stały się elementem świadomości kulturalnej wykształconych Polaków.

Do niebywałego dotąd wzrostu zainteresowań badawczych twórczością Komeńskiego doszło po drugiej wojnie światowej. Powstały nowe przekłady dzieł Komeńskiego na język polski, wydano prace źródłowo-interpretacyjne, a nawet uformowały się struktury organizacyjne sprzyjające badaniom komeniologicznym. Dorobek osiągnięty po roku 1945 jest bardzo duży, wszechstronny i przeważa osiągnięcia z lat poprzednich¹³.

Tadeusz Bieńkowski wskazuje główne przyczyny pogłębiania problematyki komeniologicznej (w sensie naukowym i popularyzatorskim). Zalicza do nich tradycję studiów twórczości Komeńskiego (zwłaszcza badania nad jego pobytem na ziemiach polskich) jak też powojenny rozwój kontaktów uczonych polskich i czechosłowackich oraz związaną z nim wymianę materiałów i doświadczeń. Okolicznością sprzyjającą badaniu i popularyzowaniu idei edukacyjnych czeskiego my-

¹⁰ T. BIEŃKOWSKI: *Recepcja...*, s. 146.

¹¹ K. MROZOWSKA, J. DYBIEC: *Jan Amos Komeński...*, s. 95.

¹² T. BIEŃKOWSKI: *Recepcja...*, s. 151.

¹³ Ibidem, s. 153.

śliciela był także rozwój nauk pedagogicznych w Polsce, m.in. historii wychowania i szkolnictwa, a przypadające wówczas wielkie rocznice związane z postacią Komeńskiego¹⁴ stały się bodźcem do podejmowania prac studyjnych i edytorskich. Na lata powojenne przypada również okres pełnej dojrzałości naukowej i aktywności organizacyjnej profesora Bogdana Suchodolskiego¹⁵, któremu przypisywano najsilniejszy wpływ na kształtowanie się oblicza ówczesnej pedagogiki i teorii wychowania w Polsce, a także wprowadzenie do obrotu światowego historii nauki polskiej¹⁶. Prowadzone przez niego badania i osiągnięcia edytorskie stały się szeroką podstawą i trwałą inspiracją do dalszych dociekań¹⁷. Andrzej Meissner, jeden z etapów polskich badań komeniologicznych wiąże z osobą Bogdana Suchodolskiego, dla którego aktualna rzeczywistość oświatowa zawsze łączyła się z tradycją edukacyjną. Profesor „reprezentujący historię filozofii człowieka oraz historię kultury i nauki zdawał sobie sprawę, że poglądy Komeńskiego wychodzą poza kwestie pedagogiczne, obejmują bowiem rozważania wiążące się z teologią, filozofią, a zwłaszcza antropologią filozoficzną”¹⁸. Po drugiej wojnie światowej wiedza o Komeńskim w Polsce powiększyła się także dzięki tak wybitnym komeniologom jak Łukasz Kurdybacha, Tadeusz Bieńkowski, Zbigniew Ogonowski, Marta Bečková¹⁹ oraz Kamilla Mrozowska, Julian Dybiec, Stefan Wołoszyn, Józef Miąso²⁰.

Przegląd zawartości katalogu Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego poprzez hasło „Komenský, Jan Amos (1592–1670)” w indeksach wyszukiwawczych „Autor” i „Hasło przedmiotowe” wygenerował 98 opisów bibliograficznych, spośród których 33 odnoszą się do polskich i zagranicznych edycji tekstów Komeńskiego (w całości lub fragmentach); pozostałe to różnorodne opracowania, m.in. biograficzne, bibliograficzne, analizy związane z krytyką i interpretacją twórczości, jej recepcją, językiem²¹.

¹⁴ Obchodzono wówczas jubileusze czterechsetlecia założenia gimnazjum w Lesznie (1955), trzechsetlecia wydania *Opera didactica omnia* (1957) i śmierci J.A. Komeńskiego (1970) oraz 350-lecia jego przybycia do Leszna.

¹⁵ Ibidem, s. 153–156.

¹⁶ W. MARKIEWICZ: *Obecność Bogdana Suchodolskiego w polskim życiu naukowym*. W: *Profesor Bogdan Suchodolski – jego filozofia, myśl pedagogiczna i działalność...*, s. 57–58; L. KUŹNICKI: *O Profesorze Suchodolskim*. W: *Bogdan Suchodolski w stulecie urodzin...*, s. 23–24.

¹⁷ T. BIEŃKOWSKI: *Recepcja...*, s. 158.

¹⁸ A. MEISSNER: *Miejsce...*, s. 36.

¹⁹ J. DWORZACZKOWA: *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*. W: *Jan Amos Komeński i bracia czescy w 380. rocznicę przybycia do Leszna (1628–2008). Materiały wydane z okazji 380. rocznicy przybycia braci czeskich do Leszna i 10-lecia powstania Państwowej Szkoły Zawodowej w Lesznie*. Red. A. KONIOR. Leszno 2009, s. 26.

²⁰ A. MEISSNER: Ibidem, s. 41

²¹ Pełny wykaz komenianów z biblioteki Profesora w zbiorach BUŚ zawiera aneks na końcu pracy.

Bogdan Suchodolski w kolekcji *komeniana* zgromadził książki, broszury, a także odbitki i nadbitki artykułów oraz innych opracowań ogłaszanych na łamach czasopism naukowych, w materiałach konferencyjnych i monografiach zbiorowych, jak również wybrane zeszyty czasopisma „Mitteilungsblatt”; są to dokumenty wydane w latach 1915–1984. Publikacje wpływały do biblioteki domowej różnymi drogami. Część pochodziła z zakupu (bieżącego i antykwarycznego), część stanowiły prezenty od autorów (co poświadczają dedykacje rękopiśmienne) lub wydawnictwa instytucji, z którymi w tym czasie współpracował²². Całości dopełniały egzemplarze autorskie prac Profesora.

Twórczość J.A. Komeńskiego do dziś nie zyskała kompletnej edycji²³. Jak pisał T. Bieńkowski:

Komeński był człowiekiem niezmiernie twórczym pisarsko. Właściwie każda obszerniejsza lektura inspirowała go do stworzenia własnej pracy na podobny temat. Informuje o tym jego korespondencja oraz wstępy do dzieł, w których zazwyczaj omawiał historie ich powstania. Szybkość kojarzenia faktów i problemów oraz łatwość przelewania myśli na papier powodowała, że Komeński pisał kilka książek rocznie, nie licząc drobnych broszur i listów. Bibliografia notuje 138 tytułów samoistnych dzieł wydanych przez niego drukiem w latach 1612–1670. Niektóre z nich jak np. podręczniki, miały trudną do uchwycenia bibliograficznie liczbę wydań w różnych krajach. Ponadto pozostawił wiele obszernych prac w rękopisach, które zostały bądź opublikowane dopiero w XIX lub XX w., bądź zaginęły bezpowrotnie w pożarach i grabieżach (dwukrotnych) jego księgozbioru²⁴.

W księgozbiórze Profesora odnajdujemy najważniejsze teksty pedagogiczne Komeńskiego. Ich przegląd zainicjują edycje polskie; wydawcą większości był B. Suchodolski²⁵. Polskie przekłady podstawowych dzieł pedagogicznych, według T. Bieńkowskiego stanowiły swoistą postać popularyzacji na wysokim poziomie, przeznaczoną dla studentów i pracowników nauki, zaś wstępy

²² B. Suchodolski nie notował na gromadzonych materiałach daty ich nabycia. Z tych względów trudno ustalić przebieg rozwoju kolekcji i precyzyjnie określić sposób i źródła nabywania książek; istotny pozostaje zatem rok wydania publikacji, czasami zapiski proveniencyjne.

²³ Wykaz wybranych prac Komeńskiego wraz z informacją o ich przekładach zawiera bibliografia przy biografii. Zob.: A.A. Zych: *Comenius*. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Red. T. PILCH. Warszawa 2003, s. 535.

²⁴ T. BIEŃKOWSKI: *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*. Pułtusk 2000, s. 4.

²⁵ Prace Komeńskiego pisane głównie w języku łacińskim były w Polsce tłumaczone jeszcze w XVII wieku. Większość z nich to wydawnictwa rzadkie, trudno dostępne, znajdujące się niekiedy tylko w zagranicznych zbiorach bibliotecznych. Dlatego istniała pilna potrzeba ponownego wydania dzieł Komeńskiego, zwłaszcza tych, które są nieliczne w bibliotekach polskich. Zob. A. MEISSNER: *Ibidem*, s. 42.

zawierały „pierwszą w Polsce gruntowną analizę treści samych dzieł pedagogicznych Komeńskiego oraz ich interpretację. Taka analiza i interpretacja [...] wychodziła od głębokiej i wszechstronnej znajomości europejskiej myśli pedagogicznej wieku XVII i XVIII. Była to zupełna nowość w polskim piśmiennictwie naukowym, tak samo jak nowością były dwa tomy zawierające polskie przekłady utworów Komeńskiego nigdy dotąd nie tłumaczonych”²⁶. Andrzej Meissner podkreśla z kolei istotną rolę jaką dla recepcji poglądów Comeniusa w Polsce miały nakłady jego dzieł²⁷.

Na rok przed uroczystościami obchodzonymi na apel Światowej Rady Pokoju i na podstawie uchwały Konferencji Generalnej UNESCO w New Delhi, w trzechsetną rocznicę wydania w Amsterdamie *Opera didactica omnia*, w Polsce wznowiono przekład dzieła *Wielka dydaktyka* (Wrocław 1956) pióra Krystyny Remerowej, uzupełniając go obszernym wstępem i aparatem naukowym Bogdana Suchodolskiego²⁸. Umożliwił on polskiemu odbiorcy poznanie koncepcji pedagogiki ogólnej Komeńskiego oraz nakreślone przez niego cele, istotę i konieczność wychowania, jak również teorię systemu dydaktyki ogólnej, metodyki szczegółowej języków, nauk ścisłych i sztuki oraz zasady wychowania religijno-moralnego, potrzebę planowania organizacji szkół, uposażania nauczycieli i opracowania dobrych podręczników.

Kolejne prace źródłowo-interpretacyjne dzieł Comeniusa to – również w przekładzie K. Remerowej, ze wstępem i komentarzem B. Suchodolskiego – *Pisma wybrane* (Wrocław 1964) oraz *Pampaedia* (Wrocław 1973).

Pisma wybrane zostały potraktowane przez wydawców jako obszerny wybór 22 „pism mniejszych”, zestawionych przede wszystkim z utworów pedagogicznych oraz niektórych tekstów politycznych i pansoficznych, ogłoszonych za życia Komeńskiego, ale ściśle związanych z jego działalnością pedagogiczną i uzupełniających *Wielką dydaktykę*. W tomie opublikowano w całości lub we fragmentach m.in. utwory: *Panegersia*, *Szczęście narodu*, *Żywa typografia*, *Fortius*, *Droga światłości*, *Triertum catholicum*, *O człowieku użytkowniku tego świata*. Przekładu dokonano na podstawie wydawnictw: *Opera didactica omnia* (Amstelodami 1657), *Sapientiae primae usus Triertum catholicum appellandus* (Lugduni Batavorum 1681), *Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. Zprávy o životě jeho ze současných pramenů. Menší latinské spisy některé* (Praha 1902) oraz *Veškeré spisy Jana Amosa Komenského* (Brno 1911) w opracowaniu

²⁶ T. BIEŃKOWSKI: *Recepcja...*, s. 157.

²⁷ A. MEISSNER: *Ibidem*, s. 42.

²⁸ Pierwotna, czeska wersja powstała w roku 1632, jednak nie doczekała się druku za życia autora. Przeleżała w rękopisie w Lesznie, gdzie odnalazł ją Jan Evangelista Purkyně (1841) i ogłosił drukiem w Pradze (1849). Natomiast Komeński przełożył pracę na język łaciński; jej zmienioną i rozszerzoną wersję pt. *Didactica magna* wydrukowano w Amsterdamie (1657). Pierwszy polski przekład Henryka Wernica ukazał się w Warszawie w 1883 roku; pierwszy przekład Krystyny Remerowej – w Warszawie w roku 1935.

Jána Kvačali. Wybór uzupełniły: *Ausgewählte Schriften zur Reform in Wissenschaft, Religion und Politik* (Leipzig 1924) pod kierunkiem Herberta Schönebauma, praca *The way of light* (Liverpool 1938) zredagowana przez Ernesta Trafforda Campagnaca, *Dva spisy vševědné. Two pansophical Works* (Praha 1951) wydane przez George'a Henry'ego Turnbulla, a także rękopisy ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Uniwersytetu Karola w Pradze.

Ukazanie się polskiej naukowej krytycznej edycji *Pampaedii* otworzyło nowe perspektywy poznania poglądów pansoficznych Komeńskiego i ich roli w procesie kreowania celów i zadań wychowania. Jej przekład oparto na tekście *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, t. 2 (Pragae 1966)²⁹. Do konfrontacji poprawności samego tekstu jak i kontroli układu graficznego i redagowania przypisów przydatne okazały się również inne publikacje obecne w księgozbiorze B. Suchodolskiego: *Vševýchova. Pampaedia* (Praha 1948) w tłumaczeniu Josefa Hendricha oraz łacińsko-niemieckie wydanie *Pampaedii* (Heidelberg 1960) pod kierunkiem Heinricha Geisslera i Klausa Schallera.

Wszystkie trzy przekłady ogłoszono w serii „Biblioteka Klasyków Pedagogiki”³⁰. Wydawcy w nocy bibliograficznej do *Wielkiej dydaktyki* zapowiadali również tom poświęcony „podręcznikom Komeńskiego, które zostaną przedstawione w odpowiednim wyborze, przy uwydatnieniu szczególnie ich roli w Polsce [...] uzupełniony wyborem materiałów biograficznych, ważnych dla bardziej bezpośredniego poznania Komeńskiego”³¹. Publikacja nigdy nie ukazała się drukiem.

W celu popularyzacji życia i twórczości czeskiego uczonego B. Suchodolski wydał w serii „Myśli i Ludzie” książkę *Komeński* (Warszawa 1979). Tomik zawierał szkic monograficzny, uzupełniony wyborem tekstów ilustrujących w sposób najbardziej reprezentatywny jego poglądy. Były to przedruki z *Wielkiej dydaktyki* i *Pism wybranych*.

Ponadto Profesor umieścił w kolekcji polski przekład przemówienia *De primario ingenia colendi instrumento, sollerter versando, libris*, które Komeński wygłosił w szkole w Sárospataku w li-

²⁹ Dzieło *De rerum humanarum...*, które w języku polskim można przetłumaczyć jako *Narada nad doskonaleniem spraw ludzkich*, składa się z siedmiu ksiąg, zatytułowanych: *Panegersia* (pol. Powszechne przebudzenie), *Panaugia* (pol. Powszechny świt), *Pansophia* (pol. Powszechna mądrość), *Pampaedia* (pol. Powszechne wykształcenie), *Panglottia* (pol. Powszechny język), *Panorthosia* (pol. Powszechna reforma) i *Pannuthesia* (pol. Powszechna przestroga). Zasadniczymi wspornikami pansofizmu i encyklopedyzmu J.A. Komeńskiego są *Pansophia* i niezbędna do jej osiągnięcia *Pampaedia*.

³⁰ B. Suchodolski kierując Komitetem Nauk Pedagogicznych PAN przyczynił się do założenia i redagowania kilku wydawnictw seryjnych Komitetu, m.in. „Biblioteki Klasyków Pedagogiki” (1955–1977), która ukazywała się w dwóch podseriach – „Pisarze Polscy” i „Pisarze Obcy”; wszystkie tomy wydał Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN we Wrocławiu.

³¹ J.A. KOMENSKÝ: *Wielka dydaktyka*. Wstęp i koment. B. SUCHODOLSKI. Wrocław 1956, s. [XCIX].

stopadzie 1650 roku. Ta drobna praca, „jedno z pierwszych w literaturze światowej dzieł z zakresu techniki pracy umysłowej i prototyp poradnika dla samouków”³², została wydana dla uczczenia 50-lecia Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy jako *Mowa o książkach czyli O sprawnym posługiwaniu się tym najprzedniejszym instrumentem kształcenia umysłów* (Warszawa 1957). Tłumaczenie Irminy Lichońskiej ukazało się z drzeworytami i w opracowaniu graficznym Franciszka Seiferta.

Bogdan Suchodolski do swojej kolekcji włączył liczne zagraniczne wydania utworów Komeńskiego. Szczególną pozycję i znaczenie w prowadzonych przez niego studiach nad ideami filozoficznymi czeskiego myśliciela miały teksty źródłowe publikowane w Czechosłowacji, podejmujące zagadnienia pedagogiczne ściśle zespolone i dopełniające się z aspektami religijnymi i społecznymi. Przywołane w kolejności chronologicznej książki z biblioteki Profesora szkicują jego warsztat pracy, przy okazji dając przegląd działalności wydawniczej oficyn naukowych tego kraju³³ i poświadczając znakomitą orientację B. Suchodolskiego w literaturze przedmiotu oraz umiejętność celowego kolekcjonowania książek i wykorzystywania biblioteki domowej do potrzeb badawczych.

Do rozwoju badań komeniologicznych oraz propagowania znajomości myśli J. A. Komeńskiego przyczyniło się wielu wybitnych czechosłowackich badaczy, tłumaczy i wydawców. W bibliotece B. Suchodolskiego ślad działalności edytorsko-przekładowej oraz tekstologicznej pozostawili uczeni czescy, m.in.: Josef Hendrich, Bohumila Ryba, František Rut Tichý, František Svejkský, Rudolf Říčan, Jaromír Kopecký, Jan Patočka, Jiří Kyrášek, Jaromir Červenka, Vlasta T. Miškovská-Kozáková i Otokar Chlup oraz Słowacy: Ján Radomil Kvačala, Július Lenko i Ľudovít Bakoš.

Najstarszym drukiem w kolekcji jest zbiór *De studii pansophici impedimentis* (Brno 1915) w opracowaniu Ottona Kádnera. Te drobne utwory pedagogiczne Komeńskiego, napisane w Sárospataku, ukazały się jako dziewiąty tom „Veškerých spisů Jana Amosa Komenského” wydawanych w latach 1910–1929 staraniem stowarzyszenia *Ústřední Spolek Jednot Učitelských na Moravě* pod kierunkiem twórcy komeniologii Jána Radomila Kvačali, słowackiego pedagoga, historyka kościoła i kaznodziei oraz Jana Václava Nováka, czeskiego historyka literatury, tłumacza i redaktora pism Komeńskiego³⁴.

³² Z. MATYSKA: *J.A. Komeński prekursorem idei kształcenia się przez całe życie*. W: *Jan Amos Komeński. Kółkium polsko-czeskie*. Kom. red. J. MALICKI, J. RACLAWSKÁ, D. ROTT. Katowice–Ostrawa 1996, s. 24.

³³ Szczegółowego przeglądu twórczości komeniologicznej w Czechosłowacji dokonuje Marta Bečková w rozdziale piątym i szóstym pracy: M. BEČKOVÁ, T. BIEŃKOWSKI, D. ČAPKOVÁ: *Znajomość dzieł...*, s. 87–136; EADEM: *Dílo J.A. Komenského, J.A. Comenii Opera omnia*. „Pedagogika. Časopis pro pedagogické vědy” 1991, č. 5–6, s. 633–641 oraz J. PATOČKA: *Přítomný stav bádání o Komenském*. W: J. PATOČKA: *Komeniologické studie*. [Soubor textů o J.A. Komenském]. 2. [Texty publikované v letech 1959–1977]. Praha 1998, s. 7–63.

³⁴ Dzieje tej nieukończzonej edycji dzieł Komeńskiego opisuje: J. NĚMEČKOVÁ: *K historii edice „Veškeré spisy*

Czechosłowacką produkcję wydawniczą otwiera dorobek profesorów Uniwersytetu Karola w Pradze Josefa Hendricha i Bohumila Ryby. W opracowaniu J. Hendricha ukazały się utwory z Sárospataku: *Škola vševědná, Škola trojtřídní, Oživlý Fortius, Zákony školy dobře spořádané* (Praha 1926) wydane w edycji „Dědictví Komenského”. Publikację tę przypisano do kilku serii wydawniczych: „Vybrané Spisy J.A. Komenského”, „Spisy Dědictví Komenského” oraz „Knihovna Pedagogických Klasiků”. J. Hendrich, jako wydawca i tłumacz przygotował również pierwsze czeskie tłumaczenia dzieł *Vševýchova. Pampaedia* (Praha 1948) oraz *Všenáprava. (Panorthosie) všeobecné porady o nápravě věcí lidských* (Praha 1950), czyli czwartą i szóstą księgę dzieła Komeńskiego *Consultatio*. Należy podkreślić, że Hendrich był pierwszym czeskim tłumaczem z *Consultatio*, dlatego przekłady te uchodzą za najważniejsze edycje tego okresu.

Z dorobku Bohumila Ryby do kolekcji trafił wybór z obszernej i interesującej korespondencji Komeńskiego pt. *Sto listů Jana Amose Komenského* (Praha 1945, i.e. 1942). Ryba przygotował jej przekład w roku 1941 w związku z jubileuszem 350-lecia urodzin autora³⁵. W nowym tłumaczeniu wydał także pracę *Didaktika analytická* (Praha 1946), czyli rozdział dziesiąty teoretyczno-dydaktycznego traktatu Komeńskiego *Methodus linguarum novissima* z roku 1648³⁶.

František Rut Tichý na potrzeby nauczycielstwa i edukacji pedagogicznej opublikował nowe wydanie napisanej w Lesznie w roku 1632 pracy *Informatorium školy mateřské* (Praha 1952), która była pierwszym w literaturze pedagogicznej traktatem o wychowaniu przedszkolnym. Z podobnym zamiarem uprzystępniał również szerokiej publiczności dwa wybory utworów pedagogicznych Komeńskiego. Były to: *Didaktické spisy* (Praha 1951) z przedmową pióra Ondreja Pavlíka oraz *Didaktika J.A. Komenského. Vybrané kapitoly z české a latinské didaktiky* (Praha 1953) ze wstępem Josefa Brambory.

František Svejkský z kolei wydał zbiór przysłów *Moudrost starých Čechů. Za zrcadlo vystavená potomkům* (Praha 1954), którego czwarte wydanie, opatrzone aparatem naukowym uzupełniło zbiory B. Suchodolskiego.

W połowie lat 50. XX wieku „u schyłku [...] pierwszego okresu czechosłowackiej powojennej komeniologii pojawia się nowa forma edycji prac Komeńskiego. Są to wspólne wydania łacińskiego oryginału i czeskiego tłumaczenia utworów Komeńskiego, zgrupowanych w zespołach tematycznych. Zespoły te drukowało w pięknej typograficznej postaci Státní Pedagogické Nakladatelství [...].

Jana Amosa Komenského”. W: *K otázkám výchovy a vzdělávání dospělých. Sborník statí věnovany 30. výročí obnovení Univerzity Palackého v Olomouci*. 2. Věd. red. L. PECHA. Praha 1981, s. 141–196.

³⁵ Książka nie przeszła przez cenzurę; po przeróbkach zezwolono w 1942 roku na jej druk, ale pod warunkiem, że przez okres wojny arkusze pozostaną jedynie ułożone w składzie.

³⁶ Rozdział nosi tytuł *Základ metody jazyků nejnovější, didaktické umění*.

Udział w ich wydaniu mieli ci, którzy materiały zestawiali, dalej tłumacze i autorzy uzupełniających tekstów J. Brambora, F. Heřmanský, M. Klučka, J. Kopecký i J. Patočka³⁷. Tomy te publikowały głównie utwory włączone do historycznego amsterdamskiego wydania *J.A. Comenii Opera didactica omnia*. Spośród pięciu prac wydanych w tej edycji³⁸ Bogdan Suchodolski nabył jedynie *Pansofický vychovatel. Komenského poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou* (Praha 1956)³⁹, który z łacińskiego oryginału *Scholarum reformato pansophicus, Comenii de educatione et scholis methodo naturali emendandis cogitationes novissimae* przetłumaczył oraz opracował naukowo Jan Patočka, jeden z największych filozofów XX wieku, prekursor czeskiej fenomenologii.

Profesor Suchodolski zgłębiając twórczość Komeńskiego dostrzegał dwa oblicza jego pedagogiki – prace szkolno-dydaktyczne oraz pisma pansoficzne, zakorzenione w rozważaniach religijnych i społecznych. Nie wątpił „iż zasadnicza problematyka polityczna i pedagogiczna, podobnie jak i filozoficzna, związana jest w twórczości Komeńskiego z jego religijnymi doświadczeniami, a zwłaszcza z prześladowaniami i krzywdami, jakich doznawali bracia czescy”⁴⁰. Z tego względu do kolekcji włączył również czeskie edycje prac o tematyce religijnej i katechetycznej, dokumentujące zarówno dzieje jak i pryncypia wiary gmin wyznaniowych Braci Czeskich. Były to: drugie wydanie utworu pt. *Smutný hlas zaplašeného hněvem božím pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu, ostatní již rady dáním se všemi se žehnající* (Vyškov 1946), do którego posłowie napisał profesor Arne Novák z Uniwersytetu Karola, a ilustrował František Bílek; *Prastaré obecně křesťanské náboženství. Katechismus* (Praha 1951) – pochodzący z 1661 roku dekalog Jednoty Braci Czeskich, zbiór modlitw i cytatów biblijnych, który z niemieckiego przetłumaczył i opatrzył aparatem naukowym Rudolf Říčan, teolog, wydawca i profesor wydziału teologicznego (Komenského evangelické bohoslovecké fakulty) w Pradze; *Duchovní písně* (Praha, Vyšehrad 1952), zawierające *Kancionál* i inną religijną twórczość Komeńskiego, przygotowane do edycji przez Antonína Škarke, profesora literatury staro-czeskiej na Uniwersytecie Karola, a także utwór *Historie o těžkých protivenstvích církve české* (Praha 1952) ze wstępem Miloslava Kaňáka, profesora praskiego wydziału teologicznego (Husovy československé bohoslovecké fakulty).

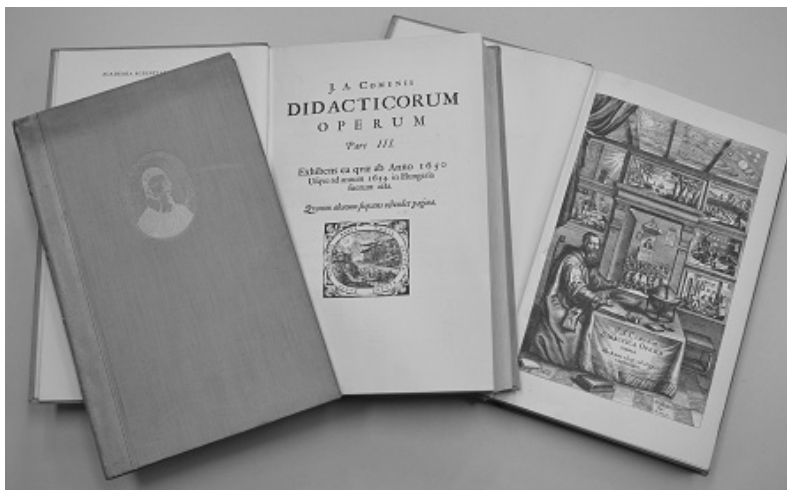
³⁷ M. BEČKOVÁ: Powojenny okres w Czechosłowacji. W: M. BEČKOVÁ, T. BIEŃKOWSKI, D. ČAPKOVÁ: *Znajomość dzieł...*, s. 104.

³⁸ Pozostałe łacińsko-czeskie wydania SNP to: *Praeceptor gentium, Comenii cogitationes de societate reformanda. Vychovatel národů, Komenského úvahy o přetvoření společnosti* (Praha 1955); *Gentium salutis reparator Comenii de pacis instituendae culturaeque universalis propagandae beneficiis cogitationes. Posel míru a blaha národů, Komenského myšlenky o dobrodiní míru a všeobecné vzdělanosti* (Praha 1956); *Scholarum novi ordinis formator. J.A. Komenský tvůrce nového uspořádání škol* (Praha 1957); *Via lucis. Cesta světla* (Praha 1961).

³⁹ Decyzję tę tłumaczy zapewne obecność w kolekcji reprintu *Opera didactica omnia*.

⁴⁰ B. SUCHODOLSKI: *Wstęp*. W: J.A. KOMENSKÝ: *Pampaedia*. Wrocław 1973, s. LIV.

Obchody trzechsetlecia wydania zbioru utworów pedagogicznych J.A. Comenii *Opera didactica omnia* zmobilizowały czechosłowackie środowisko naukowe do rozwijania intensywnej działalności edytorskiej i interpretacyjnej w ramach powołanych do tego celu instytucji, m.in. poprzez Instytut Pedagogiczny J.A. Komeńskiego Czechosłowackiej Akademii Nauk (Pedagogický ústav J.A. Komenského ČSAV – dalej PÚJAK). Pierwszym istotnym osiągnięciem PÚJAK był fotomechaniczny przedruk tego amsterdamskiego wydania ważniejszych pism pedagogicznych Komeńskiego⁴¹. Edycja *Opera didactica omnia*, t. 1–3 (Praha 1957)⁴² pod kierunkiem profesora Otokara Chlupa została włączona do kolekcji B. Suchodolskiego, stając się jednym z jej cenniejszych źródeł.

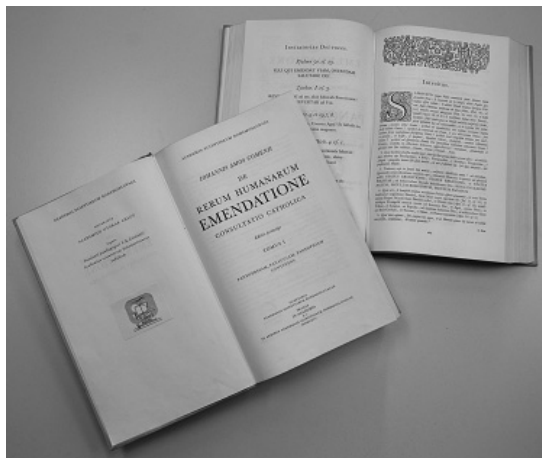
Ilustr. 1. Edycja *Opera didactica omnia*, t. 1–3 (Praha 1957). Fot. M. Smyłła

Obok niej ważną podstawą badań oraz edytorskim osiągnięciem jest „editio princeps” siedmiu książek dzieła *De rerum humanarum...* wraz z pracą *Lexicon reale pansophicum*⁴³. Rękopisy prac odnalezione przez Dmytro Czyżewskiego w roku 1935 w archiwum Biblioteki Domu Sierota Franckęa w Halle zostały przekazane Czechosłowacji przez władze NRD w roku 1957 i od tej pory są przechowywane w Bibliotece Narodowej w Pradze. Edycję obszernego dzieła przysto-

⁴¹ Publikację w latach 1657–1658 sfinansowała rada miejska Amsterdamu jako swego rodzaju dar urodziny na 65-lecie Komeńskiego, który u schyłku życia osiadł w Holandii.

⁴² Tom trzeci zawiera komentarze wydawców.

⁴³ M. BEČKOVÁ: *Powojenny...*, s. 110.

Ilustr. 2. Księgi *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, t. 1–2 (Pragae 1666). Fot. M. Smyłła

już biblioteki domowej. Pozwala to przypuszczać, że Bogdan Suchodolski od lat 70. nie przejawiał już badawczego zainteresowania całością dzieła Comeniusa⁴⁴.

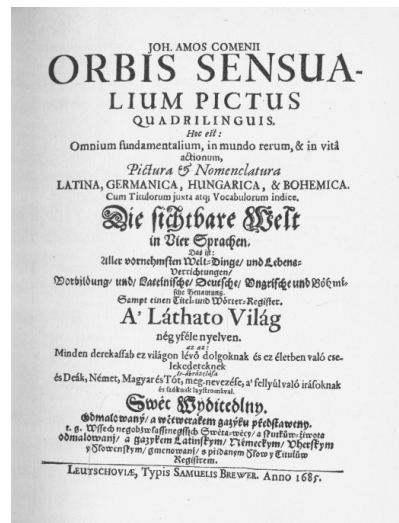
Na gruncie słowackim publikowano zdecydowanie mniej *komenianów*, niemniej księgozbiór Profesora wzbogaciła edycja dwóch znanych dzieł.

Labyrint sveta a raj srdca (Martin 1952) w tłumaczeniu Júliusa Lenka to utwór pochodzący z 1623 roku i opisujący sytuację ideową i społeczną ówczesnej Europy; Komeński również w nauce dostrzegał prawdziwy „labirynt” – jałowe dysputy, badanie powierzchownych i mało istotnych problemów, nietolerancję religijną.

Ponadto w bibliotece można odnotować jubileuszową edycję dzieła pt. *Orbis sensualium pictus* (Praha, Bra-

wali do druku pracownicy PÚJAK: Jaromir Červenka, Vlasta T. Miškovská-Kozáková oraz Otokar Chlup; wstęp napisał Josef Váňa a posłowie – Jan Patočka. Księgi *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, t. 1–2 (Pragae 1666) mają stylizowaną formę graficzną, edytorsko wzorowaną na amsterdamskim wydaniu *J.A. Comenii Opera didactica omnia*.

Następna czeska inicjatywa wydawnicza, czyli wydawana od roku 1969 krytyczna edycja twórczości J.A. Komeńskiego – *J.A. Comenii Opera omnia*, mimo zasadniczego znaczenia dla badań komeniologicznych nie zasiłiła

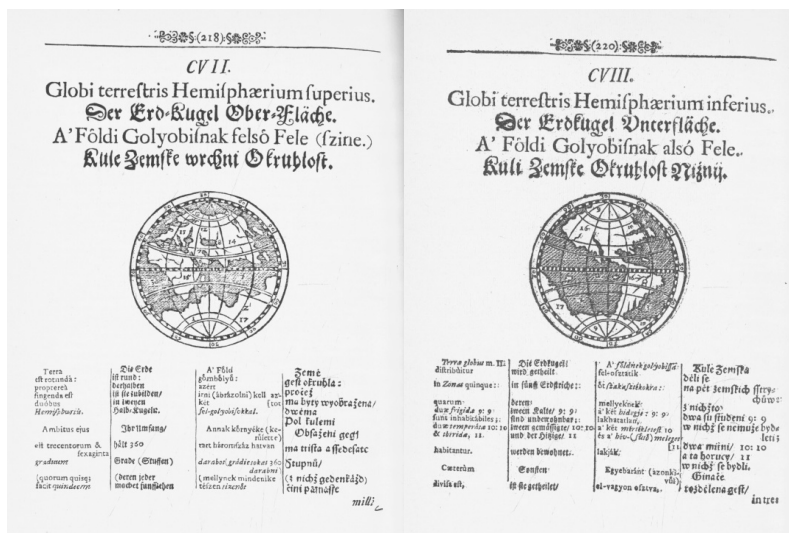

Ilustr. 3. Strona tytułowa *Orbis sensualium pictus quadrilinguis*. Fot. M. Kycler

⁴⁴ Tezę tę zdaje się potwierdzać również brak w kolekcji ówczesnych polskich wydań, np. *Johanni Amos Comenii Orbis sensualium pictus hoc est omnium funamentalium iin mundo rerum et in vita actionum pictura et nomenklatura. Latino, Gallico, Germanico, Polonico* (Łódź 1976) w opracowaniu Jadwigi Siniarskiej-Czaplickiej i Michała Kuny.

tišlava 1956) zredagowaną przez Ľudovíta Bakoša. Jest to reprint czterojęzycznego wydania, tłó-
czonego w Lewoczy w roku 1685.

Bakoš podkreśla szczególne znaczenie wersji *quadrilinguis*, gdyż po raz pierwszy zamieszczono w nim przekład pracy na język czeski, który był językiem literackim także na ziemiach słowackich. *Orbis pictus*, swoista ilustrowana encyklopedia szkolna, był najbardziej popularną książką Komeńskiego tłumaczoną na wiele języków i wielokrotnie wydawaną. Jako podręcznik utrzymał się w szkołach aż do połowy XIX wieku.

Ilustr. 4 i 5. Ryciny *Globi terrestris Hemisphaerium superius* i *Globi terrestris Hemisphaerium inferius* Jonaša Bubenki w dziele *Orbis sensualium pictus quadrilinguis*. Fot. M. Kycler

Bibliotekę Bogdana Suchodolskiego dopełniają także edycje prac Komeńskiego opublikowane na Zachodzie Europy. Są wśród nich tzw. utwory na pociechę: religijny traktat filozoficzny pt. *Centrum securitatis* (Heidelberg 1964) przygotowany przez Klausa Schallera w oparciu o wydanie Andreasa Machera z roku 1737 oraz jedno z ważniejszych dzieł Comeniusa *Het testament van de stervende Moeder, de Broeder-Uniteit* (Amsterdam 1970), czyli *Książ umierającej matki Jednoty Bratrske*, popularny i wielokrotnie ogłaszany w Czechach testament – modlitwa nadziei, będąca pożegnaniem Jednoty Braci Czeskich ze swoimi wiernymi i narodem czeskim po pokoju wstfalskim (1648).

B. Suchodolski korzystał także z: francuskiego wydania *Wielkiej dydaktyki* pod redakcją Jeana-Benoîta Piobetty *La grande Didactique. Traité de l'art universel d'enseigner tout à tous* (Paris 1952); wzmiankowanej już łacińsko-niemieckiej edycji *Pampaedii* (Heidelberg 1960) w opracowaniu H. Geisslera i K. Schallera oraz włoskiego wyboru *Studi e testi comeniani*. 1 (Roma 1965) przygotowanego i opatrzonego wstępem przez Giulianę Limiti, z tłumaczeniami tekstów Bruny Gioffre, Aleny Wildovej Tosi i Gianlorenzo Paciniego.

Oprócz tego księgozbiór oferuje szczególną publikację – jubileuszowy wybór UNESCO zatytułowany *John Amos Comenius 1592–1670. Selections* (Paris 1957)⁴⁵, wydany w związku z wspomnianą już trzechsetną rocznicą wydania *J.A. Comenii Opera didactica omnia*. Zawierał on fragmenty utworów: *Labyrint světa, Velká didaktika* i *Pampaedia* oraz „wrażliwie napisaną przedmowę [...], której autorem był dyrektor «Bureau international d'éducation» w Genewie, Jean Piaget, unikający gwałtownych aktualizacji, zdawał bowiem sobie sprawę z tego, że «nic łatwiejszego i nic bardziej niebezpiecznego niż modernizować autora sprzed trzech wieków i udawać, że u niego rozpoznajemy źródła współczesnych czy niedawnych prądów»”⁴⁶.

Księgozbiór Bogdana Suchodolskiego to również zbiór studiów krytycznych, analizujących bogatą twórczość J.A. Komeńskiego pod kątem jego życiorysu i pełnionych funkcji, kontekstu historycznego, w jakim przyszło mu działać, wyznawanej religii, głoszonych poglądów filozoficznych, pedagogicznych i społeczno-politycznych.

Omówienie tej części kolekcji również rozpocznie przegląd prac samego Profesora⁴⁷.

B. Suchodolski kilkakrotnie publikował życiorys Comeniusa. Popularnonaukowy charakter miała biografia i opis działalności pt. *Jan Amos Komeński (1592–1670)* wydrukowana w zbiorze *Czy wiesz kto to jest? Jan Amos Komeński, Karol Linneusz, Carlo Goldoni, William Blake, August Comte, Michał Glinka, Henry Wadsworth-Longfellow* (Warszawa 1957). Znalazły się tam sylwetki luminarzy, których pamięć zaleciła uczcić w 1957 roku Światowa Rada Pokoju. Był również autorem biogramu Komeńskiego, zamieszczonego w tomie piątym *Wielkiej encyklopedii powszechnej PWN* (Warszawa 1969).

⁴⁵ Wybór ukazał się również po francusku (Paris 1957), czesku (Praha 1958), hiszpańsku (Habana ca 1959) oraz włosku (Firenze 1960).

⁴⁶ M. BEČKOVÁ: *Powojenny...*, s. 109.

⁴⁷ Komeniologiczny dorobek publikacyjny Profesora zamieszczony w *Bibliografii prac Bogdana Suchodolskiego* (Warszawa 1994) obejmuje 15 pozycji, zaklasyfikowanych przez Czesława Kupisiewicza do działów: „Opracowania tekstów, wstępy i posłowania” oraz „Artykuły”. Prace te Bogdan Suchodolski ogłosił w latach 1955–1958, 1964, 1970–1971, 1973 i 1979. Daty publikacji sugerują, że bodźcem do powstania większości z nich były jubileusze obchodzone pod auspicjami UNESCO w roku 1957 i 1970. Spis nie jest kompletny.

Do omówionych już przekładów dzieł Komeńskiego na język polski Profesor napisał obszerną przedmowę.

Jego wstępy do *Wielkiej dydaktyki* i *Pism wybranych* uznać można za rozprawy naukowe oparte na doskonałej znajomości źródeł i ciekawej ich interpretacji. W sposób syntetyczny omawia w nich Suchodolski rozwój filozoficznych poglądów Komeńskiego, związek jego prac z nauką i filozofią Europy przełomu XVI i XVII w., odzwierciedlenie nowych nurtów w pismach wielkiego Czecha.

Wstęp do *Wielkiej dydaktyki* ukazuje rozwój naukowy i filozoficzny Komeńskiego, aby na tym tle dopiero zająć się istotą jego poglądów pedagogicznych, których podsumowaniem niejako stała się *Wielka dydaktyka*. Zwraca tu uwagę Suchodolski na istotny sens tak często podkreślanego przez wcześniejszych autorów naturalizmu Komeńskiego stwierdzając, iż „istotny sens wychowania zgodnego z naturą ma charakter humanistyczny, a nie naturalistyczny; nie chodzi w nim o zrównanie człowieka z przyrodą, ale o to, by podstawowe zasady sztuki wychowania odnaleźć w naturze człowieka”. To stwierdzenie stanowi punkt wyjścia dla analizy filozofii człowieka zawartej w pismach Komeńskiego, a ukazanej przez autora wstępu w sposób pełny i interesujący. Ogromne walory ma podkreślenie humanizmu Komeńskiego, który jest właśnie zasadniczym nurtem jego postawy filozoficznej i który ma tak istotny wpływ na jego teorię i praktykę pedagogiczną⁴⁸.

Lucjan Turowski uważa, że analiza i interpretacja *Pampaedii* przez B. Suchodolskiego

[...] jest przykładem naukowej odkrywczości, intelektualnej wnikliwości, erudycji i mistrzostwa metodologicznego. Przede wszystkim na uwagę zasługuje fakt, że Profesor Suchodolski ukazuje w swoim opracowaniu istotę i znaczenie podstawowych idei filozoficznych, pedagogicznych i antropologicznych Komeńskiego: idei demokratyzacji wychowania, uwolnienia natury ludzkiej spod presji grzechu pierworodnego oraz naprawy spraw ludzkich.

Niewątpliwą zasługą tego uczonego jest to, że ukazuje nowoczesność i aktualność idei Komeńskiego, ujmujących człowieka w trzech wymiarach: myślenia, działania i mowy⁴⁹.

Charakteryzując dorobek komeniologiczny Bogdana Suchodolskiego warto również zacytować Tadeusza Bienkowskiego, który pisał:

⁴⁸ K. MROZOWSKA, J. DYBIEC: Ibidem, s. 98.

⁴⁹ L. TUROWSKI: „Pampaedia” Jana Amosa Komeńskiego w interpretacji Profesora Bogdana Suchodolskiego. W: *Bogdan Suchodolski w stulecie urodzin...*, s. 240–241.

Obszerny i piękny wstęp B. Suchodolskiego do polskiego przekładu Pampaedii (1973) wyjaśniający podstawy pansofii Komeńskiego jest wraz z innymi wstępami do przekładów Komeńskiego, doniosłym polskim wkładem poznawania pansofii Komeńskiego⁵⁰.

Ogłoszony w 1980 [i.e. 1979 – MK] roku w popularnonaukowym wydawnictwie Wiedza Powszechna oddzielny tomik polskich przekładów Komeńskiego, poprzedzony przez B. Suchodolskiego pięknym esejem o humanizmie Komeńskiego i związków jego koncepcji filozoficznych z teorią pedagogiczną, był wzniosłym podsumowaniem prac i zasług B. Suchodolskiego w dziedzinie Komeniologia jako takiej oraz w dziedzinie popularyzacji poglądów Komeńskiego⁵¹.

W kolekcji Profesora Suchodolskiego zachowały się również jego drobniejsze szkice i przyczynki. Znajduje się tu praca pt. *Znaczenie J.A. Komeńskiego w dziejach nauki* (1957) i jej angielskojęzyczna wersja *The significance of J.A. Comenius in the history of science* (1958), a także artykuły ogłoszone w czechosłowackich pismach: „Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského” – *Jan Amos Komenský – le problème de la réalisation de l’utopie* (1972) oraz w „Pedagogika” – *Pampaedie jako první nárys celoživotního vzdělávání* (1975).

Obszerny zespół kolekcji *komenianów* tworzą samodzielne publikacje książkowe autorów polskich i zagranicznych objaśniające życie i dzieło J.A. Komeńskiego, a także liczne rozprawy i doniesienia naukowe o nim, publikowane w formie artykułów w czasopismach lub monografiach zbiorowych. Ze względu na ich liczbę przedmiotem omówienia będą jedynie wybrane tytuły wydawnictw zwartych; wszystkie prace zostały ujęte w aneksie.

Na uwagę zasługują dwie szczególnie ważne w polskim piśmiennictwie monografie historyczne poświęcone Comeniusowi: książka Łukasza Kurdybachy *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce* (Warszawa 1957) skoncentrowana na działalności pedagogicznej i wydawniczej Komeńskiego, w powiązaniu z jego aktywnością polityczną oraz praca Tadeusza Bieńkowskiego pt. *Komeński w nauce i tradycji* (Wrocław 1980), gdzie autor kreśli poglądy Comeniusa na tle epoki oraz dokonuje przeglądu dotychczasowych badań komeniologicznych w Polsce.

Najstarsze książkowe wydania zagraniczne w kolekcji to Roberta Alta *Der fortschrittliche Charakter der Pädagogik Komenskýs* (Berlin 1953) i Archipa A. Krasnowskiego *Ян Амос Коменский* (Москва 1953) objaśniające życie i dzieło Komeńskiego z pozycji marksistowskich.

B. Suchodolski w pracach badawczych chętnie wykorzystywał dorobek autorów czeskich. Szczególnym zainteresowaniem darzył nowe ustalenia biograficzne oraz publikacje analizujące poglądy pedagogiczno-filozoficzne czeskiego myśliciela. Wiedzę czerpał m.in. z pierwszej powo-

⁵⁰ T. BIEŃKOWSKI: *Recepcja...*, s. 157.

⁵¹ Ibidem, s. 158.

jennej monografii Komeňského pt. *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla* (Praha 1957), którą napisali i ofiarowali mu Jaromír Kopecký, Jan Patočka i Jiří Kyrášek.

Do zbioru włączył książkę Emanuela Čapka pt. *Komenský vychovatel. Dvě studie* (Praha 1948) oraz zwrócił uwagę na twórczość Dagmar Čapkovej: *Neznámý deník Komenského. (Pracovní deník v díle Komenského, jako příspěvek k hodnocení dialektických vztahů pansofie a pedagogiky ve spisech Komenského)* (Praha 1976), *Některé základní principy pedagogického myšlení J.A. Komenského* (Praha 1977), *Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějín* (Praha 1983). D. Čapková wraz z Jiřím Kyráškiem i Jindřichem Šámalem pod kierunkiem Otokara Chlupa wydała ilustrowaną publikację *Jan Amos Komenský. Život a dílo v dokumentech a v českém výtvarném umění* (Praha 1963). Innym źródłem ikonograficznym był jubileuszowy zbiór fotografii *Jan Amos Komenský. [Soubor 25 fotografií k 300. výročí smrti J.A. Komenského]* (Praha 1970) ze wstępem Vojtěcha Pavláška.

B. Suchodolskiego interesowała także twórczość Pavla Flossa, który zajmował się stosunkiem Comeniusa do nauk przyrodniczych; wydał m.in. studium *Příroda, člověk a společnost v díle Jana Amose Komenského* (Přerov 1968) oraz biografię *Jan Amos Komenský. Od divadla věcí k dramatu člověka* (Ostrava 1970).

Biblioteka Profesora oferuje również monografie prezentujące stan badań nad Komeňským w Europie Zachodniej. Wydaje się, że B. Suchodolski szczególną uwagę obdarzał dociekania Klauusa Schallera, profesora pedagogiki na Ruhr-Universität Bochum i założyciela Centrum Badań nad Komeňským przy tym uniwersytecie. Schaller badał życiorys Komeňskiego *Comenius* (Darmstadt 1973), ale przede wszystkim prowadził różnorodne prace źródłowo-interpretacyjne i rozważania nad myślą i recepcją jego poglądów. W kolekcji można odnaleźć książki: *Zur Grundlegung der Einzelwissenschaft bei Comenius und Fichte. Eine Studie zum Problem des Studium Generale* (Köln 1955), *Die Pampaedia des Johann Amos Comenius. Eine Einführung in sein pädagogisches Hauptwerk* (Heidelberg 1957), *Pan. Untersuchungen zur Comenius-Terminologie* ('S.-Gravenhage 1958), *Die Pädagogik des Johann Amos Comenius und die Anfänge des pädagogischen Realismus im 17. Jahrhundert* (Heidelberg 1962) oraz *Jan Amos Komenský. Wirkung eines Werkes nach drei Jahrhunderten* (Heidelberg 1970).

Piśmiennictwo włoskie reprezentuje przegląd badań Giuliany Limiti pt. *Rassegna e prospettive degli studi comeniani oggi* (Roma 1968) oraz studium z dziejów edukacji *Comenio sconosciuto* (Cosenza 1984) autorstwa Bruno M. Belleratego. Wartościowym opracowaniem na temat wkładu Komeňskiego do filozofii pedagogiki jest praca Johna Edwarda Sadlera *J.A. Comenius and the concept of universal education* (London 1966).

Bogdan Suchodolski w badaniach nad Comeniusem posiłkował się bibliografiami. Przede wszystkim zebrał kompendia opracowane przez badaczy czeskich. Szybłą orientację i identyfikację poszczególnych utworów Komeňskiego umożliwiała mu praca Josefa Brambory *Knižní dílo*

Jana Amose Komenského. Studie bibliografická (Praha 1954). Uzupełnił ją zestawieniem rękopisów pt. *J.A. Komenský. Soupis rukopisů* (Praha 1957) Mirjam Bohatcovej oraz bibliografią starodruków *Soupis děl J.A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích* (Praha 1959), którą opracowała Emma Urbánková. Swój wkład do powstania bibliografii komeniologicznych wniosła też Marta Bečková, która przygotowała dwa opracowania: *Bibliografie článků v časopise „Archiv pro badání o životě a díle J.A. Komenského”*. Roč. 1–20 (1910–1961) (Praha 1964) oraz *Komeniana vydaná knižně od roku 1945* (Praha 1967). Tematykę tę rozwinął Zdeněk Pokorný publikując *Bibliografie knižních komenian 1945–1975* (Praha 1976). Na gruncie polskim Wanda Osińska wydała pracę *Jan Amos Komenský w Polsce. Repertorium prac Komeńskiego znajdujących się w polskich księgozbiorach* (Wrocław 1972).

Bogdan Suchodolski przywiązywał ogromną wagę do prezentowania, dyskutowania i wymiany wyników badań podczas różnego rodzaju konferencji i spotkań naukowych. W jego bibliotece domowej odnajdujemy liczne ślady porozumiewania się i współpracy uczonych poprzez ogłaszane referaty, doniesienia i komunikaty. Część zgromadzonych przez Profesora monografii to materiały z odbytych spotkań naukowych poświęconych osobie Komeńskiego.

Celem sesji naukowej w Lesznie było ukazanie Comeniusa jako teoretyka myśli pedagogicznej oraz jego związków z Polską. Materiały, pod redakcją Łukasza Kurdybachy ukazały się pt. *Sesja Naukowa w Lesznie w czterechsetną rocznicę powstania Gimnazjum i w trzechsetną wydania „Opera didactica omnia” J.A. Komeńskiego* (Wrocław, Warszawa 1957).

W związku z trzechsetną rocznicą śmierci Comeniusa obchodzoną pod auspicjami UNESCO (w ramach Międzynarodowego Roku Oświaty) odbyło się wiele konferencji i seminariów naukowych, w których uczestniczył również B. Suchodolski. Centrum obchodów stała się Praga, gdzie debatowano pod hasłem „Jan Amos Komeński a naprawa rzeczy ludzkich”.

W kolekcji Profesora śladem po jubileuszowych sesjach są: wydane przez PÚJAK *Consultationes de consultation. [Collection of studies]* (Prague 1970); *Pädagogik und Politik. Comenius-Colloquium Bochum 1970* (Ratingen, Kastellaun, Düsseldorf 1972) pod redakcją Gerharda Michela i Klaus Schallera; monografia UNESCO pod kierunkiem Charlesa Henry'ego Dobinsona: *Comenius and contemporary education. An international symposium* (Hamburg 1970) i *Comenius et l'éducation contemporaine. Un symposium international* (Hambourg 1972) oraz zredagowany przez Évę Földes i Istvána Mészárosa zbiór *Comenius and Hungary. Essays* (Budapest 1973) dokumentujący obrady w Budapeszcie i Sárospataku. W Polsce z tej okazji Leon Leja opublikował materiały z ogólnopolskiej konferencji w Lesznie pt. *Jan Amos Komeński a problemy współczesnej pedagogiki. Praca zbiorowa* (Poznań 1974).

Interesujący materiał z polsko-czechosłowackich spotkań naukowych zawierają książki: *Jan Amos Komenský a Polsko. Referáty přednesené na čs.-polském semináři uspořádaném k 30. výročí*

vzniku *Polské Lidové Republiky ve dnech 29.–30. listopadu 1974 v Praze* (Praha 1975) pod redakcją Josefa Novotnego oraz *Komeňski a współczesność. Materiały Polsko-Czechosłowackiej Konferencji Komeniologicznej zorganizowanej z okazji XXX-lecia Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej* (Wrocław 1977) w opracowaniu Tadeusza Bieńkowskiego. Marie Kyrlová i Jana Přívratská zredagowały materiały z *Symposium Comenianum 1982. The impact of J.A. Comenius on educational thinking and practice* (Uherský Brod 1984).

Kolekcję *komenianów* Bogdana Suchodolskiego dopełniają trzy zeszyty „Mitteilungsblatt”, wydawnictwa ciągłego wydawanego staraniem Centrum Badań nad Komeńskim Instytutu Pedagogiki w Bochum (Comenius-Forschungsstelle im Institut für Pädagogik der Ruhr-Universität Bochum) oraz drobne prace – przyczynki napisane w większości przez pedagogów i historyków pedagogiki. Ich nazwiska pojawiały się już podczas charakterystyki edycji dzieł Komeńskiego oraz monografii biograficzno-krytycznych.

Warte zasygnalizowania są również odnalezione na kartach *komenianów* dedykacje rękopiśmienne – ślady kontaktów i więzi intelektualnych Bogdana Suchodolskiego z uczonymi podejmującymi badania z tej dziedziny. Ofiarodawcami byli zarówno bliscy współpracownicy Profesora jak i osoby, z którymi utrzymywał nieformalne kontakty⁵².

Łukasz Kurdybacha, z którym współdziałał w ramach prac na Uniwersytecie Warszawskim i w Polskiej Akademii Nauk, ale też pozostawał w stosunkach rodzinnych i towarzyskich⁵³ ofiarował B. Suchodolskiemu dwie nadbitki swych najnowszych prac komeniologicznych. Artykuł pt. *Inscenizacja „Januy” Komeńskiego z roku 1957* opatrzył wpisem: „Z prośbą o przyjęcie Kurdybacha”. Rok później, pracę *Rola Komeńskiego w Europie XVII wieku* dedykował ze słowami: „Prof. Dr Bogdanowi Suchodolskiemu z wyrazami szacunku Kurdybacha 27 VI 58”.

Związek ze środowiskiem historyków nauki i oświaty Uniwersytetu Jagiellońskiego poświadczą dedykacja: „Pan Prof. dr B. Suchodolski zechce przyjąć od autorów”, którą na egzemplarzu pracy *Jan Amos Komeński w Polsce. Działalność – recepcja – przegląd badań* w imieniu Juliana Dybca i swoim skreśliła Kamilla Mrozowska.

Nieformalna komunikacja naukowa, szczególnie kontakty Profesora nawiązane z badaczami czeskimi podczas międzynarodowych konferencji i sesji komeniologicznych oraz wymiana materiałów naukowych również znalazły odbicie w pamiątkowych wpisach na ofiarowanych mu tekstach.

⁵² O dedykacjach autograficznych w bibliotece Profesora szerzej piszę w pracy: M. GACIŃSKA: *Dedykacje rękopiśmienne...*, s. 85–86.

⁵³ K. BARTNICKA: *Łukasz Kurdybacha – twórca Pracowni Dziejów Oświaty (1907–1972)*. W: *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*. Red. J. SCHILLER, L. ZASZTOWT. Warszawa 2004, s. 144.

We wspomnianej już pierwszej powojennej monografii Komeńskiego *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla* (Praha 1957) autorzy wpisali „Srdečně pozdravují J[an] Patočka, J[aromír] Kopecný, J[iří] Kyrášek”. Obszerne wydawnictwo ilustrowane *Jan Amos Komenský. Život a dílo v dokumentech a v českém výtvarném umění* (Praha 1963) zostało opatrzone dedykacją „Váženému panu prof. Suchodolskému autoři Jiří Kyrášek, Dagmar Čapková”.

Josef Brambora, historyk literatury i kultury związany z PÚJAK podczas spotkania z Bogdanem Suchodolskim w grudniu 1964 roku przekazał kilka prac ze swego najnowszego dorobku naukowego. Ofiarując książkę pt. *Bibliografie článku v časopise „Archiv pro bádání o životě a díle J.A. Komenského”* napisał: „Ak[ademiku] Bogd[anu] Suchodolskému ze srdečnými pozdravy Josef Brambora 22/XII 1964”. Również na nadbitkach z tomu 22. specjalistycznego pisma „Archiv pro bádání o životě a díle J.A. Komenského” zamieścił odręczne dedykacje: „Akademiku Bogdanu Suchodolskému v úctě Josef Brambora 22/XII 1964” przy artykule zatytułowanym *Od rozhledu po divadle světa k úsilí o jeho nápravu* oraz „Akademiku Bogdanu Suchodolskému v upřímné úctě autor 22/XII 1964” na egzemplarzu pt. *Noch einige Bemerkungen zu Jiří Kyrášeks Polemik mit Heinrich Geissler*. Tekst dedykacyjny w języku niemieckim skierowany do B. Suchodolskiego za pośrednictwem pracy *Die Comeniologie – ein unberücksichtigtes Gebiet der Slawistik* brzmi: „Akademienmitglied Bogdan Suchodolski hochachtungsvoll Josef Brambora 22/XII 64”.

Podsumowując analizę zawartości kolekcji *komenianów*, która objęła wszystkie typy źródeł do poznania życia i działalności J.A. Komeńskiego, włącznie z twórczością Bogdana Suchodolskiego należy stwierdzić, że Profesor jak każdy badacz historii nauki i biografistyki historyczno-pedagogicznej dane do konstrukcji narracji czerpał z polskich i zagranicznych bibliotek i archiwów. Noty bibliograficzne wydanych przez niego przekładów w serii „Biblioteka Klasyków Pedagogiki” oraz przypisy prac świadczą o znakomitej orientacji i wykorzystaniu źródeł pierwotnych i wtórnych. Nieoceniona była przy tym znajomość języków obcych (łaciny oraz języków nowożytnych: czeskiego, niemieckiego, włoskiego, angielskiego i francuskiego). Bogdan Suchodolski prowadząc w latach 50. i 60. intensywne badania źródłowo-interpretacyjne nad twórczością Komeńskiego, zgromadził w bibliotece domowej reprezentatywne współczesne wydania jego utworów oraz opracowania z różnych obszarów badań komeniologicznych. Od lat 70. zaprzestał nabywania dzieł Comeniusa, ale w dalszym ciągu włączał do księgozbioru publikacje naukowe, głównie badaczy czeskich i polskich.

Księgozbiór Profesora Suchodolskiego ciągle budzi zainteresowanie użytkowników Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej i jest stale obecny w komunikacji naukowej. Udośćniany w czytelnicy w szczególności przyciąga uwagę studentów i pracowników naukowych zainteresowanych historią filozofii, literatury i idei oraz dziejami oświaty i wychowania.

Kolekcja *komenianów* w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego rozwija wiedzę na temat życia Comeniusa i jego nowatorskich idei oraz dokumentuje rozwój badań komeniologicznych. Mimo historycznego charakteru zbiorów nadal może stanowić efektywne źródło do współczesnej konfrontacji z dziełem J.A. Komeńskiego i odczytywania na nowo jego idei.

Bibliografia

- BARTNICKA K.: *Łukasz Kurdybacha – twórca Pracowni Dziejów Oświaty (1907–1972)*. W: *Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk w latach 1953–2003. Księga jubileuszowa z okazji pięćdziesięciolecia działalności*. Red. J. SCHILLER, L. ZASZTOWT. Warszawa 2004, s. 108–149.
- BEČKOVÁ M., BIEŃKOWSKI T., ČAPKOVÁ D.: *Znajomość dzieł Jana Amosa Komeńskiego na ziemiach czeskich, słowackich i polskich od połowy XVII w. do czasów obecnych*. Warszawa 1991.
- BEČKOVÁ M.: *Powojenny okres w Czechosłowacji*. W: M. BEČKOVÁ, T. BIEŃKOWSKI, D. ČAPKOVÁ: *Znajomość dzieł Jana Amosa Komeńskiego na ziemiach czeskich, słowackich i polskich od połowy XVII w. do czasów obecnych*. Warszawa 1991, s. 101–136.
- BIEŃKOWSKI T.: *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*. Pułtusk 2000.
- BIEŃKOWSKI T.: *Recepcja i znajomość Komeńskiego w Polsce*. W: M. BEČKOVÁ, T. BIEŃKOWSKI, D. ČAPKOVÁ: *Znajomość dzieł Jana Amosa Komeńskiego na ziemiach czeskich, słowackich i polskich od połowy XVII w. do czasów obecnych*. Warszawa 1991, s. 137–160.
- DWORZACZKOWA J.: *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*. W: *Jan Amos Komeński i bracia czescy w 380. rocznicę przybycia do Leszna (1628–2008)*. Materiały wydane z okazji 380. rocznicy przybycia braci czeskich do Leszna i 10-lecia powstania Państwowej Szkoły Zawodowej w Lesznie. Red. A. KOŃNOR. Leszno 2009, s. 5–26.
- KOMENSKÝ J.A.: *Pampaedia*. Przeł. K. REMEROWA. Wstęp i koment. B. SUCHODOLSKI. Wrocław 1973.
- KOMENSKÝ J.A.: *Wielka dydaktyka*. Przeł. K. REMEROWA. Wstęp i koment. B. SUCHODOLSKI. Wrocław 1956.
- KUŹNICKI L.: *O Profesorze Suchodolskim*. W: *Bogdan Suchodolski w stulecie urodzin – trwałość inspiracji. Zbiór studiów*. Red. I. WOJNAR, J. KUBIN. Warszawa 2004, s. 23–25.
- MARKIEWICZ W.: *Obecność Bogdana Suchodolskiego w polskim życiu naukowym*. W: *Profesor Bogdan Suchodolski – jego filozofia, myśl pedagogiczna i działalność*. [Studia i wspomnienia przedstawione na konferencji naukowej w dniu 15 grudnia 1994 roku]. Kom. red. I. WOJNAR, H. KWIATKOWSKA, Z. KWIECIŃSKI. Warszawa–Toruń 1996, s. 56–58.
- MATYSKA Z.: *J.A. Komeński prekursorem idei kształcenia się przez całe życie*. W: *Jan Amos Komeński. Kółkwiom polsko-czeskie*. Kom. red. J. MALICKI, J. RACLAWSKÁ, D. ROTT. Katowice–Ostrawa 1996, s. 21–25.
- MEISSNER A.: *Miejsce Jana Amosa Komeńskiego w polskich badaniach po II wojnie światowej (w 330. rocznicę śmierci)*. „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. 55, 2002, s. 35–44.
- MROZOWSKA K., DYBIEC J.: *Jan Amos Komeński w Polsce. Działalność – recepcja – przegląd badań*. „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. 18, 1974, s. 71–108.

- SITARSKA B.: *O Janie Amosie Komeńskim i początkach komeniologii*. http://www.comenius.uph.edu.pl/images/pliki/o_poczatkach/o_poczatkach_komeniologii_pl.pdf [dostęp: 27.09.2016].
- SUCHODOLSKI B.: *O powszechnej i polskiej historii nauki*. W: *Historia nauki polskiej*. T. 1. Wstęp, red. B. SUCHODOLSKI. Warszawa 1970, s. VII–LXXI.
- SUCHODOLSKI B.: *Świat człowieka a wychowanie*. Warszawa 1967.
- TUROS L.: „*Pampaedia*” Jana Amosa Komeńskiego w interpretacji Profesora Bogdana Suchodolskiego. W: *Bogdan Suchodolski w stulecie urodzin – trwałość inspiracji. Zbiór studiów*. Red. I. WOJNAR, J. KUBIN. Warszawa 2004, s. 240–241.

Streszczenie

Praca prezentuje kolekcję *komenianów* w księgozbiorze prof. Bogdana Suchodolskiego. Na tle polskich badań komeniologicznych, krótko omawia studia Profesora nad historią wielkich idei pedagogicznych oraz życiem i myślą Jana Amosa Komeńskiego. Charakterystyka zawartości kolekcji szkicuje warsztat pracy uczonego, utylitarny typ zbieractwa oraz odnotowane na kartach książek związki ze środowiskiem badaczy Comeniusa. Artykuł uzupełnia aneks.

Słowa kluczowe:

księgozbiór prof. Bogdana Suchodolskiego, *komeniana*, Jan Amos Komeński, charakterystyka treściowa, cechy

Summary

Comeniana in the collection of Professor Bogdan Suchodolski

The work presents the compilation of *comeniana* in Professor Bogdan Suchodolski's collection. Taking into account the background of Polish comeniana research, the paper briefly discusses Professor's studies on the history of the great pedagogical ideas, and on the life and thought of Jan Amos Comenius. The content of the collection sketches the scholar's workshop, the utilitarian type of gatherings, and the links to the Comenius research community, noted in the books. The article is supplemented with an annex.

Keywords:

prof. Bogdan Suchodolski book collection, *comeniana*, Jan Amos Comenius, content characteristics, characteristics

ANEKS

**Komeniana w księgozbiorze Profesora Bogdana Suchodolskiego
(zbiory Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego)**

Bibliografia podmiotowa:

- [1]. KOMENSKÝ J.A.: *Centrum securitatis*. – Heidelberg: Quelle und Meyer, 1964.
Sygn.: BG 273068
- [2]. KOMENSKÝ J.A.: *Didaktické spisy*. – Praha: Dědictví Komenského, 1951.
Sygn.: BG 273066
- [3]. KOMENSKÝ J.A.: *Didaktika analytická*. Přel. H. Businská. – Praha: Samcovo knihkupectví, 1946.
Sygn.: BG 273055
- [4]. KOMENSKÝ J.A.: *Didaktika J.A. Komenského. Vybrané kapitoly z české a latinské Didaktiky*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953.
Sygn.: BG 273069
- [5]. KOMENSKÝ J.A.: *Duchovní písně*. – Praha: Vyšehrad, 1952.
Sygn.: BG 273060
- [6]. KOMENSKÝ J.A.: *La grande didactique. Traite de l'art universel d'enseigner tout a tous*. Trad. J.-B. Piobetta. – Paris: Presses Universitaires de France, 1952.
Sygn.: BG 273085
- [7]. KOMENSKÝ J.A.: *Het testament van se stervende Moeder, de Broeder-Uniteit [...]* = *Kšaft umírající matky Jednoty Bratrské [...]*. Vert. R.A. Benthem Oosterhuis. – 2. dr. – Amsterdam: [b.w.], 1970 (Nijkerk: drukk. C.C. Callenbach).
Sygn.: BGS 1525
- [8]. KOMENSKÝ J.A.: *Historie o těžkých protivenstvích církve české*. – Praha: Blahoslav, 1952.
Sygn.: BG 273067
- [9]. KOMENSKÝ J.A.: *Informatorium školy mateřské*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
Sygn.: BG 273071
- [10]. KOMENSKÝ J.A.: *Jana Amosa Komenského Škola vševedná. Škola trojtřídní. Oživlý Fortius. Zákony školy dobře spořádané*. Přel. A. Krejčí. – Praha: Dědictví Komenského, 1926.
Sygn.: BG 273064
- [11]. KOMENSKÝ J.A.: *Jana Amosa Komenského Všenáprava. (Panorthosie). Všeobecné porady o nápravě věcí lidských. Část šestá*. Přel. J. Hendrich. – Praha: Orbis, 1950.
Sygn.: BG 273062
- [12]. KOMENSKÝ J.A.: *John Amos Comenius. 1592–1670. Selections*. – Paris: UNESCO, 1957.
Sygn.: BGS 1456
- [13]. KOMENSKÝ J.A.: *Labyrint sveta a raj srdca*. Prel. J. Lenko. – [Martin]: Tranoscius, 1952.
Sygn.: BG 273073

- [14]. KOMENSKÝ J.A.: *Moudrost starých Čechů. Za zrcadlo vystavená potomkům.* – 4 vyd. – Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1954.
Sygn.: BG 273056
- [15]. KOMENSKÝ J.A.: *Mowa o książkach czyli O sprawnym posługiwaniu się tym najprzedniejszym instrumentem kształcenia umysłów.* Tł. I. Lichońska. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1957.
Sygn.: BG 273070
- [16]. KOMENSKÝ J.A.: *Opera didactica omnia.* T. 1. Ps 1–2. – Editio anni 1657 lucis ope expressa. – Pragae: Academia Scientiarum Bohemoslovenica, 1957.
Sygn.: BGS 186/I/1–2
- [17]. KOMENSKÝ J.A.: *Opera didactica omnia.* T. 2. Ps 3–4. – Editio anni 1657 lucis ope expressa. – Pragae: Academia Scientiarum Bohemoslovenica, 1957.
Sygn.: BGS 186/II/3–4
- [18]. KOMENSKÝ J.A.: *Opera didactica omnia.* T. 3: *Commentationes.* – Pragae: Academia Scientiarum Bohemoslovenica, 1957.
Sygn.: BGS 186/III
- [19]. KOMENSKÝ J.A.: *Orbis sensualium pictus.* – Praha: Státní pedagogické nakladatelství; Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1956.
Sygn.: BG 273051
- [20]. KOMENSKÝ J.A.: *Pampaedia.* Przeł. K. Remerowa. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
Sygn.: BG 273078; BGS 1819; BGS 1820
- [21]. KOMENSKÝ J.A.: *Pampaedia.* Übers. D. Tschizewskij. – Heidelberg: Quelle und Meyer, 1960.
Sygn.: BG 273076
- [22]. KOMENSKÝ J.A.: *Pansofický vychovatel Komenského Poslední myšlenky o reformě výchovy a škol přirozenou metodou.* Přel. J. Patocka. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.
Sygn.: BG 273059
- [23]. KOMENSKÝ J.A.: *Pisma wybrane.* Przeł. K. Remerowa. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. Polskiej Akademii Nauk, 1964.
Sygn.: BG 273079
- [24]. KOMENSKÝ J.A.: *Prastaré obecné křesťanské náboženství. Katechismus.* Přel. R. Říčan. – Praha: Kalich, 1951.
Sygn.: BGS 1425
- [25]. KOMENSKÝ J.A.: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica.* T. 1: *Panegersiam, Panaugiam, Pansophiam continens.* – Editio princeps. – Pragae: Academia Scientiarum Bohemoslovenica, 1966.
Sygn.: BGS 184/I
- [26]. KOMENSKÝ J.A.: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica.* T. 2: *Pampaediam, Pan-glottiam, Panorthosiam, Pannuthesiam necnon Lexicon reale pansophicum continens.* – Editio princeps. – Pragae: Academia Scientiarum Bohemoslovenica, 1966.
Sygn.: BGS 184/II

- [27]. KOMENSKÝ J.A.: *Smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému, hynoucímu stádu, ostatní již rady dáním se všemi se žehnajíci*. – 2. vyd. – Vyškov: F. Obzina, 1946.
Sygn.: BG 273065
- [28]. KOMENSKÝ J.A.: *Sto listů Jana Amosa Komenského*. Přel. B. Ryba. – Praha: Jan Laichter, 1945 [i.e. 1942].
Sygn.: BG 273072
- [29]. KOMENSKÝ J.A.: *Studi e testi comeniani*. 1. Trad. B. Gioffre, A. Wildova Tosi, G. Pacini. – Roma: Ate-neo, 1965.
Sygn.: BGS 1429/I
- [30]. KOMENSKÝ J.A.: *De studii pansophici impedimentis*. – Brno: Ustřední Spolek Jednot Učitelských Na Moravě, 1915.
Sygn.: BG 273050
- [31]. KOMENSKÝ J.A.: *Vševýchova. Pampaedia*. Přel. J. Hendrich. – Praha: Státní nakladatelství, 1948.
Sygn.: BG 273061
- [32]. KOMENSKÝ J.A.: *Wielka dydaktyka*. Przeł. K. Remerowa. – Wrocław: Zakład im. Ossolińskich – Wy-daw. PAN, 1956.
Sygn.: BG 273077
- [33]. SUCHODOLSKI B.: *Komeński*. – Warszawa: „Wiedza Powszechna”, 1979. Zawiera: KOMENSKÝ J.A.: *Wy-bór pism*, s. 65–297.
Sygn.: BG 273092; BGS 1755

Bibliografia przedmiotowa

- [34]. ALT R.: *Der fortschrittliche Charakter der Pädagogik Komenskýs*. – Berlin: Volk und Wissen Volkse-igener Verl., 1953.
Sygn.: BGS 1422
- [35]. ALT R.: *Herkunft und Bedeutung des Orbis pictus. Ein Beitrag zur Geschichte des Lehrbuchs*. – Berlin: Akademie-Verlag, 1970.
Sygn.: BGS 1467
- [36]. BEČKOVÁ M.: *Bibliografie článku v časopise „Archiv pro badání o životě a díle J.A. Komenského”*. Roč. 1–20 (1910–1961). – Praha: Státní pedagogická knihovna Komenského, 1964.
Sygn.: BG 267505
- [37]. BEČKOVÁ M.: *Die polnischen Arianer und Descartes. (Im Vergleich zur Beziehung zwischen Komenský und Descartes)*. – Přerov: Vlastivědný ústav, 1971. [Odb. z: „Studia Comeniana et Historica” 1971, nr 1].
Sygn.: BGS 7218
- [38]. BEČKOVÁ M.: *Jan Amos Komenský a Polsko. Referáty přednesené na čs.-polském semináři uspořádaném k 30. výročí vzniku Polské Lidové Republiky ve dnech 29.–30. listopadu 1974 v Praze*. – Praha: Peda-gogický Ústav J.A. Komenského ČSAV, 1975.
Sygn.: BGS 1454

- [39]. BEČKOVÁ M.: *Komeniana vydaná knižně od roku 1945*. – Praha: Státní pedagogická knihovna Komenského, 1967.
Sygn.: BGS 1463
- [40]. BELLERATE B. (red.): *Comenio sconosciuto*. – Cosenza: Pellegrini, 1984.
Sygn.: BGS 3690
- [41]. BERNAL J.D. (wyb.): *Wybór artykułów*. Tł. I. KROŃSKA. – Warszawa: „Książka i Wiedza”, 1951.
Sygn.: BGS 2050
- [42]. BIEŃKOWSKI T.: *Komeński w nauce i tradycji*. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw., 1980.
Sygn.: BGS 1453
- [43]. BOHATCOVÁ M.: *J.A. Komenský. Soupis rukopisů*. – Praha: Národní Knihovna, 1957.
Sygn.: BGS 1423
- [44]. BRAMBORA J.: *Die Comeniologie – ein unberücksichtigtes Gebiet der Slawistik*. – Berlin: Akademie-Verlag, 1964. [Nadb. z: „Zeitschrift für Slawistik”, Bd. 9, 1964, H. 4].
Sygn.: BGS 7172
- [45]. BRAMBORA J.: *Knižní dílo Jana Amose Komenského. Studie bibliografická*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.
Sygn.: BG 273058
- [46]. BRAMBORA J.: *Komenský und Leibniz*. – Olomouc: [s.n., 1971]. [Odb. z: „Studia comeniana et historica” 1971, no 3].
Sygn.: BGS 6883
- [47]. BRAMBORA J.: *Noch einige Bemerkungen zu Jiří Kyrášeke Polemik mit Heinrich Geissler*. – Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. [Nadb. z: „Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského” t. 22, 1964].
Sygn.: BGS 6577
- [48]. BRAMBORA J.: *Od rozhledu po divadle světa k úsilí o jeho nápravu*. – Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964. [Odb. z: „Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského” t. 22, 1964].
Sygn.: BGS 6558
- [49]. ČAPEK E.: *Komenský vychovatel. Dvě studie*. – Praha: Dědictví Komenského, 1948.
Sygn.: BGS 1431
- [50]. ČAPKOVÁ D.: *Myšlenka lidské aktivity v Komenského pojetí dějin*. – Praha: Československá akademie věd, 1983.
Sygn.: BGS 3699
- [51]. ČAPKOVÁ D.: *Některé základní principy pedagogického myšlení J.A. Komenského*. – Praha: Academia, 1977.
Sygn.: BGS 1464

- [52]. ČAPKOVÁ D.: *Neznámý deník Komenského. (Pracovní deník v díle Komenského jako příspěvek k hodnocení dialektických vztahů pansofie a pedagogiky ve spisech Komenského)*. – Praha: Československá akademie věd, Pedagogický Ústav J.A. Komenského ČSAV, 1976.
Sygn.: BGS 360
- [53]. ČERVENKA J. (i in.): *Consultationes de consultation. [Collection of studies]*. – Prague, Comenius Institute of Education, Czechoslovak Academy of Sciences, 1970.
Sygn.: BGS 1460
- [54]. CHLUP O. (red.): *Jan Amos Komenský. Život a dílo v dokumentech a v českém výtvarném umění*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.
Sygn.: BGS 183
- [55]. DOBINSON C.H. (red.): *Comenius and contemporary education. An international symposium*. – Hamburg: UNESCO Institut for Education, 1970.
Sygn.: BGS 1457
- [56]. DOBINSON C.H. (red.): *Comenius et l'éducation contemporaine. Un symposium international*. – Hamburg: Institut de l'UNESCO pour l'Éducation, 1972.
Sygn.: BGS 553
- [57]. FLOSS P.: *Comenius und Descartes*. – Meisenheim: Verlag Anton Hain, 1972. [Nadb.: Zeitschrift für Philosophische Forschung, 1972, H. 2.].
Sygn.: BGS 6963
- [58]. FLOSS P.: *Jan Amos Komenský. Od divadla veci k dramatu člověka*. – Ostrava: Profil, 1970.
Sygn.: BGS 1450
- [59]. FLOSS P.: *Příroda člověk a společnost v díle Jana Amose Komenského. S krátkou studií 80 let založení Muzea Komenského v Přerově od dr. Gustava Voždy*. – Přerov: Přípravilo Muzeum Jana Amose Komenského, 1968.
Sygn.: BGS 1465
- [60]. FOLDES E., MESZAROS I. (red.): *Comenius and Hungary. Essays*. – Budapest: Akademiai Kiado, 1973.
Sygn.: BGS 1461
KOMENSKÝ J.A.: *Pampaedia* = poz. 20.
KOMENSKÝ JAN AMOS: *Studi e testi comeniani* = poz. 29.
KOMENSKÝ JAN AMOS: *Wielka dydaktyka* = poz. 32.
- [61]. KOPECKÝ J., PATOČKA J., KYRÁŠEK J.: *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.
Sygn.: BGS 1436
- [62]. KRASNOVSKIJ A.A.: *Ān Amos Komenskij*. – Moskva: Učpedgiz, 1953.
Sygn.: BGS 1438
- [63]. KUBIK K.: *Einfluß J.A. Komenskýs auf die Ausbildung didaktischerzieherischen Konzeptionen in Gdańsk*. – Praha: [Academia], 1972. [Nadb. z: „Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského” r. 27, 1972, No 3].
Sygn.: BGS 6677

- [64]. KURDYBACHA Ł. (red.): *Sesja naukowa w Lesznie w czterechsetną rocznicę powstania Gimnazjum i w czterechsetną wydania „Opera didactica omnia” J.A. Komeńskiego*. – Wrocław; Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydaw. PAN, 1957.
Sygn.: BGS 1455
- [65]. KURDYBACHA Ł.: *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*. – Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1957.
Sygn.: BGS 1451
- [66]. KURDYBACHA Ł.: *Inscenizacja Januy Komeńskiego*. – [S.l.: s.n., post 1947]. [Nadb.: „Archiv” 1957, nr 16].
Sygn.: BGS 6598
- [67]. KURDYBACHA Ł.: *Rola Komeńskiego w Europie XVII wieku*. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1958. [Nadb. z: „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 1].
Sygn.: BGS 6591
- [68]. KYRALOVÁ M., PRIVRATSKÁ J. (red.): *Symposium Comenianum 1982. The impact of J.A. Comenius on educational thinking and practice*. – Uherský Brod: Muzeum Jana Amose Komenského, 1984.
Sygn.: BG 272104
- [69]. LEJA L. (red.): *Jan Amos Komeński a problemy współczesnej pedagogiki. Praca zbiorowa*. – Poznań: Wydaw. Naukowe UAM, 1974.
Sygn.: BG 272067
- [70]. LIMITI G.: *Rassegna e prospettive degli studi comeniani oggi*. – Roma: Istituto di Pedagogia dell’Università di Roma, 1968.
Sygn.: BGS 1430
- [71]. MICHEL G., SCHALLER K.: *Pädagogik und Politik. Comenius-Colloquium Bochum 1970*. – Ratingen: Aloys Henn, 1972.
Sygn.: BGS 1432
- [72]. „Mitteilungsblatt”. – Bochum: RUB, [1970]–1992.
Sygn.: BGS 2430/13; BGS 2430/17; BGS 2430/20
- [73]. MROZOWSKA K., DYBIEC J.: *Jan Amos Komeński w Polsce. Działalność-recepcja-przegląd badań*. – [S.l.: s.n., 1974]. [Nadb.: „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” t. 18, 1974].
Sygn.: BGS 6830
- [74]. NOVAK B.: *J.A. Komenského život, dílo a doba. Průvodce a katalog výstavy uspořádané k 300. výročí vydání amsterodamského souboru veškerých didaktických spisů J.A. Komenského Opera didactica omnia (1657) a k 300. výročí prvního vydání knihy Orbis pictus (1658); Valdštejnský palác, červen – prosinec 1957*. – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.
Sygn.: BG 273063
- [75]. OOSTERHUIS R.A.B.: *Jana Amose Komenského poslední útulek a hrob (Holandsko a Naarden)*. – Praha: „Orbis”, 1928.
Sygn.: BGS 3630

- [76]. OOSTERHUIS R.A.B.: *Comenius en zijn laatste rustplaats. Tevens gids voor het mausoleum.* – Hilversum: „De Kroon”, [1947].
Sygn.: BG 272051
- [77]. OSIŃSKA W.: *Jan Amos Komenský w Polsce. Repertorium prac Komeńskiego znajdujących się w polskich księgozbiorach.* – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972.
Sygn.: BG 272049; BGS 1452
- [78]. OTWINOWSKA B.: *Rola dydaktyki językoznawczej Komeńskiego w Polsce XVII wieku.* – Warszawa: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1963. [Nadb.: *Studia z dawnej literatury czeskiej, słowackiej i polskiej poświęcone V Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów w Sofii.* Warszawa 1963].
Sygn.: BGS 6952
- [79]. PATOČKA J.: *Cusanus a Komenský.* – Praha: Ministerstvo školství: Státní pedagogické nakladatelství, 1954. [Nadb. z: „Pedagogika. Časopis pro pedagogickou theorii a praxi” r. 4, 1954, č. 7].
Sygn.: BGS 7219
- [80]. PATOČKA J.: *Die Philosophie der Erziehung des J.A. Comenius.* – Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1971.
Sygn.: BGS 1428
- [81]. PAVLÁSEK V.: *Jan Amos Komenský. [Soubor 25 fotografií k 300. výročí smrti J.A. Komenského].* – Praha: Pressfoto, [1970].
Sygn.: BGS 1458
PIAGET J. (wyb.): *John Amos Comenius 1592–1670. Selections.* = poz. 12.
- [82]. POKORNÝ Z.: *Bibliografie knižních Komenian 1945–1975.* – Praha: Ústav Školských Informací při Ministerstvu Školství ČSR, Státní Pedagogická knihovna J.A. Komenského, 1976.
Sygn.: BGS 3689
- [83]. RÖHRS H.: *Die Studienzeit des Comenius in Heidelberg.* – Berlin [etc.]: Springer-Verlag, 1971. [Odb. z: „Heidelberger Jahrbücher” 1971, 15].
Sygn.: BGS 6921
- [84]. SADLER E.: *J.A. Comenius and the concept of universal education.* – London: George Allen and Unwin, 1966.
Sygn.: BGS 1437
- [85]. SCHALLER K.: *Comenius.* – Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
Sygn.: BGS 1526
- [86]. SCHALLER K.: *Jan Amos Komensky. Wirkung eines Werkes nach drei Jahrhunderten.* – Heidelberg: Quelle und Meyer, 1970.
Sygn.: BGS 1435
- [87]. SCHALLER K.: *Die Pädagogik des Johann Amos Comenius und die Anfänge des pädagogischen Realismus im 17. Jahrhundert.* – Heidelberg: Quelle und Meyer, 1962.
Sygn.: BGS 1427

- [88]. SCHALLER K.: *Die Pampaedia des Johann Amos Comenius. Eine Einführung in sein pädagogisches Hauptwerk.* – Heidelberg: Quelle und Meyer, 1957.
Sygn.: BG 273057; BGS 1433
- [89]. SCHALLER K.: *Pan. Untersuchungen zur Comenius-Terminologie.* – ‘S.-Gravenhage: Mouton and Co, 1958.
Sygn.: BGS 1434
- [90]. SCHALLER K.: *Zur Grundlegung der Einzelwissenschaft bei Comenius und Fichte. Eine Studie zum Problem des Studium Generale.* – Köln: Philosophische Fakultät der Universität, 1955.
Sygn.: BGS 1424
- [91]. SUCHODOLSKI B.: *Jan Amos Komenský – le problème de la réalisation de l’utopie.* – Praha: [AVCR], 1972. [Nadb. z: „Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského” r. 27, 1972, No 3].
Sygn.: BGS 6895/I Klocek
SUCHODOLSKI BOGDAN: *Komeňski.* = poz. 33.
- [92]. SUCHODOLSKI B.: *Pampaedie jako první nárys celoživotního vzdělávání.* – [Praha: Naklad. ČSAV], 1975. [Nadb. z: „Pedagogika” 1975, č. 1].
Sygn.: BGS 7342
- [93]. SUCHODOLSKI B.: *The significance of J.A. Comenius in the history of science.* – [Warszawa: Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk], 1958. [Nadb.: „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1958, nr spec.].
Sygn.: BGS 6744
- [94]. SUCHODOLSKI B.: *Znaczenie J.A. Komeňskiego w dziejach nauki.* – [Warszawa: Państw. Wydaw. Nauk.], 1957. [Nadb. z: „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1957, nr 4].
Sygn.: BGS 6745
- [95]. SUCHODOLSKI B. (i in.): *Czy wiesz kto to jest? Jan Amos Komeňski, Karol Linneusz, Carlo Goldoni, William Blake, August Comte, Michał Glinka, Henry Wadsworth-Longfellow.* – Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1957.
Sygn.: BGS 908; BGS 1722
- [96]. URBANKOVÁ E. (red.): *Soupis děl J.A. Komenského v československých knihovnách, archivech a museích.* – Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.
Sygn.: BGS 1459
- [97]. VOISÉ W.: *Idéal utopique et pensée réformatrice de Comenius.* – Praha: [AVCR], 1972. [Nadb. z: „Acta Comeniana. Archiv pro bádání o životě a díle Jana Amose Komenského” r. 27, 1972, No 3].
Sygn.: BGS 6895/II Klocek
- [98]. VOISÉ W.: *Le livre «instrument primaire de l’éducation» aux yeux des adeptes de Comenius.* – Bordeaux: [s.n.], 1975 (Bordeau: Imprimerie Taffard). [Odb. z: „Revue Française d’Histoire du Livre” 1975].
Sygn.: BG 272114; BGS 6951